

Інтегрований урок
з історії України та курсу «Людина і світ»
11 клас (2 год.)
«Голокост в Україні: витоки та уроки»

Москаленко Тетяна Миколаївна

**Богуславецький
навчально-виховний комплекс
«загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –
дошкільний навчальний заклад»
імені М.О. Максимовича
Золотоніської районної ради
Черкаської області,
заступник директора
з навчально-виховної роботи,
вчитель історії**

2019 р.

Інтегрований урок
з історії України та курсу «Людина і світ»
11 клас (2 год.)

Тема. Голокост в Україні: витоки та уроки

Мета: розкрити сутність «нового порядку», встановленого нацистами;

довести, що Голокост був тотальним запереченням прав людини з точки зору сучасної концепції прав людини;

формувати інформаційну та аксіологічну компетентності;

розвивати критичне мислення учнів, а саме:

вдосконалювати вміння працювати з різними джерелами знань,

добирати, синтезувати та аналізувати потрібну інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки на основі почутого і побаченого;

виховувати почуття історичної та індивідуальної пам'яті, емпатії, людської гідності та прагнення захисту прав людини.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Міжпредметні зв'язки: «Всесвітня історія», «Людина і світ», «Правознавство».

Обладнання: карта «Окупаційний режим в Україні 1941-1944 рр. Рух Опору», фільм «Повернення до Рівного», слайд, фотодокументи.

Основні поняття: план «Ост», окупаційний режим, «новий порядок», концтабір, гетто, Голокост, антисемітизм, айнзацгрупи, права людини.

Основні дати: 1941-1944 рр. – окупація України нацистською Німеччиною,

29-30 вересня 1941 р. – трагедія Бабиного Яру,

27 січня 1945 р. – визволення в'язнів нацистського концтабору Аушвіц,

1948 р. – проголошення «Загальної декларації прав людини».

Хід уроку

Епіграф: *«Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти один щодо іншого в дусі братерства».*

«Загальна декларація прав людини»

I. Організаційний момент уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності.

1. Вступ вчителя. 27 січня 1945 року перестала існувати одна з найжахлітніших нацистських «фабрик смерті» - концтабір Аушвіц неподалік Кракова у Польщі. Найбільше –

понад мільйон (!) – у цьому концтаборі страчено євреїв. Угорських, грецьких, польських, українських... Саме тому Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту Генеральна Асамблея ООН призначила на 27 січня. «Цього дня є привід віддати належне жертвам і активізувати кампанію проти расової ненависті, на ґрунті якої виник Голокост, - йшлося в заяві Ради Європи. – Одна з основних цілей цієї кампанії – роз'яснити суть Голокосту молодому поколінню» [1].

2. Повідомлення теми, мети, плану уроку.

План

1. Нацистський «новий порядок».
2. Голокост – геноцид єврейського народу.
3. Головний урок Голокосту.

3. Питання учням. Які ваші очікування на уроці, виходячи з вищенаведеного?

4. Учні зможуть:

- характеризувати сутність окупаційного режиму в Україні;
- розуміти витоки, трагізм, особливості та уроки Голокосту в Україні;
- аргументувати та відстоювати свою позицію щодо захисту прав людини.

5. Повідомлення епіграфу уроку.

Яким чином, на вашу думку, перша стаття «Загальної декларації прав людини» може стосуватися теми уроку?

III. Актуалізація опорних знань.

1. Прокоментуйте ланцюжок дат: 1 вересня 1939 р., 22 червня 1941 р., 22 липня 1942 р.
2. На які частини була розчленована Україна окупантами?

IV. Формування знань, вмінь і навичок учнів.

1. Нацистський «новий порядок».

Вчитель. Окупаційна політика нацистів – «новий порядок» - визначалася на теренах України генеральним планом «Ост». Це план знищення населення та «освоєння» окупованих територій на Сході. Він розроблявся під керівництвом Гітлера, Гімmlера, Розенберга та інших нацистських діячів.

Повідомлення учня про складові політики «нового порядку». Інші учні за виступаючим складають тезовий конспект:

- часткове онімечення місцевого населення;
- пограбування населення;
- масова депортація поневоленого населення до Сибіру;
- винищення всіх представників радянського керівництва;
- повне фізичне винищення євреїв і ромів;

- максимальне використання людських і матеріальних ресурсів України;
- заселення окупованих земель німцями;
- привласнення культурних цінностей УРСР;
- ліквідація національної культури, середньої і вищої освіти.

Завдання учням. Прослухавши наступний документ, визначте:

1. Які завдання стояли перед німецьким окупаційним режимом в Україні?
2. Про які характерні ознаки нацистської політики йдеться?

Вчитель зачитує слова Е. Коха, рейхскомісара України, який нагадував своїм підлеглим: «Я прибув сюди не для того, щоб роздавати благословення, а щоб допомогти фюреру. Населення мусить працювати, працювати і ще раз працювати. Ми прийшли сюди не для того, щоб роздавати манну небесну, а щоб створити передумови для перемоги. Ми – панівний народ, а це означає, що расово найпростіший німецький робітник біологічно в тисячу разів цінніший порівняно з місцевим населенням.

...Немає ніякої вільної України. Мета нашої роботи полягає в тому, що українці повинні працювати на Німеччину, що ми тут не для того, щоб ошчасливити цей народ. Україна може дати те, чого не вистачає Німеччині. Це завдання повинно бути виконане, незважаючи на втрати. Фюрер наказав вивезти з України до Німеччини 3 млн. тонн зерна, і ми повинні це зробити» [5, с.23-24].

Виділяємо з учнями основні ідеологічні компоненти нацистської політики стосовно "неарійців" та євреїв: дискримінація, расизм, сегрегація, антисемітизм.

2. Голокост – геноцид єврейського народу.

Розповідь вчителя.

Становлення «нового порядку» було тісно пов'язане з «остаточним вирішенням єврейського питання». Голокост – це планомірне й організоване знищення єврейського населення в роки Другої світової війни. Жертвами Голокосту стали 6 млн. євреїв Європи, в Україні – 1,5 млн.

Частина українського єврейства, що проживала в західних регіонах, першою підпала під організовані групові розстріли. Вже на світанку 22 червня 1941 року, захопивши прикордонне містечко Сокаль на Львівщині, нацисти розстріляли у центрі на площі перших 11 випадково побачених євреїв. Вступаючи в місто, німецькі солдати часом вигукували «Смерть євреям!». На всіх євреїв накладали високі податки й виділяли їм крихітні харчові пайки. Крім того, рейхскомісар Е. Кох запровадив спеціальний штрафний податок на організації та установи, у яких працювали євреї. Старі радянські паспорти, які містили інформацію про національність, значно полегшували окупантам переслідування євреїв. Німецька влада наказала міським управам скласти списки євреїв. За кілька днів,

щонайбільше – тижнів, ці переслідування стали смертельними. Вбивства здійснювали бійці спеціально створених айнзацгруп, поліція порядку та допоміжна поліція, масово розстрілюючи євреїв із кулеметів просто неба. Ось так за лічені дні у великій кількості містечок і сіл загинули тисячі євреїв [2]. Сокаль, Львів, Рівне, Проскурів, Житомир, Могильов, Тараща, Переяслав, Чорнобиль, Умань, Кременчук, Баришівка, Фастів, Біла Церква, Іванків, Золотоноша...

Краснавчий матеріал. Золотоноша – масові розстріли євреїв – 2,5 тис. чол. [13].

Перегляд фільму. Учням пропонується уривок документального фільму «Повернення до Рівного».

Запитання. Що таке історична пам'ять? Хто є її носієм?

Обговорення:

- Про кого цей фільм?

- Хто такі Шеллі та Рая?

- Що вони згадують про своє дитинство?

- Про які особливості своїх єврейських родин вони пам'ятають?

- Яким було передвоєнне життя євреїв у Рівному та навколишніх селах очима дитини?

- Що поклало кінець дитинству Шеллі та Раї?

Робота в групах. Групи одержують інформаційні картки, опрацьовують та відповідають на запитання.

1 група. Які «права» мали євреї окупованого нацистами Рівного?

«Після окупації м. Рівне нацистами, тамтешні євреї стали об'єктом всебічної дискримінації. Зокрема, починаючи з 12 вересня 1941 р. їх примушено носити на одязі зірку Давида, що виокремило євреїв серед містян – вагомий крок у механізмі геноциду. Методи дискримінації євреїв Рівного (напр., 15 жовтня 1941 р. їм заборонено залишати місце проживання) не відрізнялися від тих, які застосовувалися нацистами на інших окупованих ними територіях» [7].

2 група. Що відбулося в урочищі Сосонки? З чією допомогою нацисти проводили в життя антиєврейську політику?

«Першими жертвами з-поміж євреїв Рівного, яких нацисти позбавили життя, стали 400 чол. Їх розстріляно 9 липня 1941 р. на околиці міста.

Наймасштабніша акція з екстермінації євреїв відбулася 7-8 листопада 1941 р. Під загрозою покарання їх зібрано в східній частині міста й під конвоєм, котрий унеможлилював утечу, ескортовано в урочище Сосонки. У колону приречених потрапила навіть жінка, яка народила тієї ночі дитину. У ній був і хірург Коган, якого загнали в колону просто з операційної палати.

До загону СД (20 чол.), що входив до складу Einsatzkommando 5 і мав здійснювати розстріли, організатори злочину долучили інші підрозділи, які квартирували в різних містах і містечках. Серед них – 315-й загін поліції, що прибув із Житомира, 1-ша рота 69-го загону поліції (приїхала з м. Вінниця), українська допоміжна поліція, службовці гебітскомісаріату Рівного та ін. Загальна кількість тих, кого залучено до процесу концентрації жертв, для унеможливлення їх утечі дорогою до місця страти, його оточення, власне розстрілів – приблизно 1,5 тис. чол.» [7].

3 група. Що особливо приголомшило журналіста Ганса Пільца у злочинних нацистів у Сосонках? Що вразило вас у цих свідченнях?

«Незадовго до акції знищення у Сосонках були викопані рови. Саме вони стали місцем братської могили десятків тисяч євреїв, котрі проживали в Рівному. Серед них – жінки, старці, діти. Журналіст Ганс Пільц, який бачив це злочинство, згодом свідчив: «Мене особливо приголомшило те, що серед жертв було дуже багато маленьких дітей включно з немовлятами, яких члени «могильного батальйону», як ми називали підрозділ СС, хватили, високо піднімали і потім розстрілювали. Я бачив як дитячі голівки пострілом буквально розривало на частини. На все це змушені були дивитися євреї, котрі мали бути розстріляними вслід за ними. Стояв неймовірний крик, плач і молитва. Особливо голосно кричали й плакали маленькі діти» [7].

Обговорення:

- Чим, за свідченням дівчаток-героїнь фільму «Повернення до Рівного», відзначилося вторгнення нацистів в СРСР?
- Якою була реакція євреїв Рівного на прихід загарбників?
- Хто знайшовся як ховатися у великій родині Шеллі?
- Як описують Шеллі та Рая прихід нацистів до їхньої домівки?
- Після яких подій родина переїхала до М'ятина?
- Як героїня фільму згадує трагедію у Сосонках зі слів своєї матері, що побувала там?
- Що спільного є в спогадах журналіста Ганса Пільца і Шеллі?

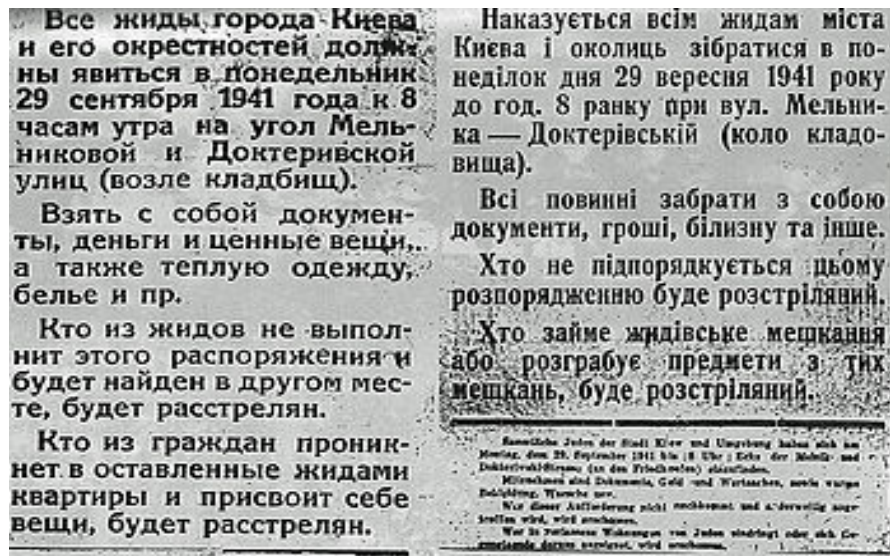
Вчитель. Символом Голокосту в Україні став Бабин Яр – один з найбільших у Києві ярів... Саме ця місцевість вважається першим місцем тотального знищення нацистами єврейського населення в СРСР. 29 вересня 1941 р. тут почалися масові розстріли, що тривали 103 тижні. 29 та 30 вересня були схоплені та розстріляні 33771 жінка, чоловік та дитина єврейської національності. Близько ста тисяч євреїв, які залишилися в Києві, загинуло в Бабиному Яру.

Завдання. Прослухати текст оголошення [10], що з'явилося на вулицях Києва 28 вересня 1941 р., дати відповіді на запитання:

1. Про що могли подумати євреї Києва, прочитавши ці оголошення?

2. Хто вивісив оголошення та чому воно мало силу?

3. Чи був вибір і можливість себе захистити у єврейського населення Києва?

Вчитель. Методи масових убивств айнзацгруп були визнані неефективними для «остаточного вирішення» [9]. У січні 1942 р. нацистське керівництво приймає рішення про створення на території Польщі додаткових (Аушвіц діяв з 1940 р., Хелмно – з 1941 р.) таборів смерті, обладнаних газовими камерами і крематоріями (Треблінка, Собібор, Майданек, Белжець), до яких вивозились євреї із західних областей України. Створення таборів смерті супроводжувалось масовим винищенням населення гетто, яких в Україні нараховувалося понад 350. На території СРСР протягом 1941–1942 рр. було ліквідовано майже всі гетто, а їх мешканців відправлено до таборів смерті або знищено на місці. Євреї позбавлялися засобів до існування, свободи, життя. Відчуття людини.

Словникова робота.

Айнзацгрупи - спеціальні підрозділи СС, надані німецьким арміям після їх вторгнення до СРСР і призначені для знищення «ворожих елементів» рейху (євреїв, циган, комуністів тощо). Айнзацгрупи здійснювали масові розстріли населення. Загальна кількість особового складу чотирьох айнзацгруп – А, В, С і Д – становила приблизно 3000 чоловік. На території України діяли групи С і Д [14, с.33].

Робота з документом. Завдання:

– вказати слова, які свідчать про дискримінацію єврейського населення і розкривають сутність гетто;

- доведіть, що гетто – територія порушення прав людини.

«Використання нацистами шкіл та інших випадкових об'єктів для утримання євреїв позначило важливу зміну у практиці їхньої ізоляції. Загалом, місцеве начальство зрозуміло, що формування гетто за польською моделлю не було ані необхідним, ані корисним. У перші тижні та місяці окупації високі чини як армії, так і СС-поліції вживали термін «гетто»

здебільшого як пастку для того, щоб зібрати єврейське населення незадовго до його страти... В Радомишлі СД зігнали до купи євреїв з навколишніх територій у приміщення старої школи; вони почали вмирати з голоду та через хвороби. Відповідно до «офіційного» пояснення командувача айнзацгрупи С, якщо взяти до уваги дуже погані умови та те, що німці не могли забезпечити утримуваних харчами, 1668 євреїв, таким чином, були знищені зондеркомандою 4а та українською міліцією.

У цьому та інших цілком таємних рапортах СД, Раш пояснював, що велика концентрація євреїв призводила до проблем із санітарією та до епідемій, тож це населення «необхідно було» знищити. Це було формальною підставою для Раша, щоб знищувати цілі громади. Німці ізолювали євреїв без будь-яких засобів гігієни чи харчів до моменту, коли можна було влаштувати масовий розстріл» [4].

Стислий аналіз таблиці. Додаток 1 [11].

Питання учням. Чому Голокост став можливим?

Які його витоки?

При вивченні яких тем ми вивчали поняття антисемітизм?

Словникова робота.

Антисемітизм – одна з форм національної та релігійної нетерпимості, що виражається у ворожому ставленні до євреїв – від зневажливого ставлення в побуті, правової дискримінації до геноциду, єврейських погромів.

Робота з фотодокументами. Де і коли могли відбуватися ці події?

Що об'єднує ці фотодокументи?

Публічне приниження нацистами євреїв. Фото.
Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-wh10/1269.html>

Знищення нацистами єврейської крамниці. Фото.
Режим доступу: <http://www.newsru.ua/world/09nov2008/holocost.html>

Група учнів-дослідників мали домашнє **випереджальне завдання**: на конкретних історичних фактах довести антисемітську, протиправну сутність нацистської влади.

1 учень. 1 квітня 1933 р. нацисти провели бойкот єврейських магазинів і товарів. У 1934 – 1935 рр. Гітлер реалізував одне зі своїх основних програмних положень: переслідування євреїв повинно носити не стихійний характер, а ґрунтуватися на законодавчій базі. Спочатку євреї отримали статус "неарійців" і були вигнані з державної служби.

2 учень. Один з головних напрямків переслідувань єврейського населення на той момент торкнувся їх особистих прав. Були спочатку обмежені, а потім категорично заборонені не тільки шлюби, а й особисті стосунки євреїв з "арійцями". Знамениті антиєврейські закони були прийняті в 1935 році в Нюрнберзі на з'їзді нацистської партії. Було дано офіційне визначення, що євреєм є онук, як мінімум, 3-х єврейських дідусів і 4-х бабусь. Євреєм вважався і онук 2-х предків з 4-х, якщо він був одружений з євреєм (єврейкою); сповідував іудаїзм; мав яскраво виражену єврейську зовнішність.

3 учень. Євреї були позбавлені громадянства рейху. У середині 1938 р. було прийнято рішення про депортацію 17000 осіб, що в'їхали до Німеччини після 1918 р. Син одного з депортованих застрелив німецького дипломата в Парижі. Через кілька днів в ніч з 9 на 10 листопада 1938 року по всій Німеччині та Австрії прокотилися антиєврейські погроми – так звана «Кришталева ніч». Після цього почалася примусова «аріізація» єврейських

підприємств: вона була замаскована під «добровільну» передачу євреями своєї власності німецьким підприємцям.

4 учень. На початку 1939 р. фашистська влада почала пошук шляхів для насильницької депортації євреїв рейху. В умовах диктатури і терору, які панували в нацистській Німеччині, будь-які протести були безрезультатні. Гітлер доручив Герінгу підготувати заходи до виселення євреїв Німеччини. У 1940 - початку 1941 року нацисти розробляють кілька варіантів вирішення єврейського питання: пропонують Кремлю прийняти євреїв рейху в СРСР, ініціюють плани «Мадагаскар» і «Люблін». Таким чином, керівники Німеччини поспішно шукали шляхи «позбавлення від євреїв».

5 учень. Масові вбивства євреїв почалися не в СРСР після 22 червня 1941 р., а значно раніше в Польщі в 1939-1940 роках і в Сербії навесні 1941 року. У Польщі проходила масована підготовка як до майбутньої «блискавичної війни» проти СРСР, так і до фізичної ліквідації груп населення, названих «ворожими в расовому відношенні». Так почалося здійснення нацистської політики фізичного знищення населення, звернення людей в рабство, абсолютного нехтування людської гідності.

Висновок. Антисемітизм – офіційна політична лінія уряду нацистської Німеччини. Геноцид єврейського населення відбувався в межах законів III Рейху! Адже нацистський режим та його спільники створили таку систему, коли абсолютно законним було дискримінувати, принижувати, грабувати і вбивати людину, її захист став протизаконним і небезпечним для життя.

3. Головний урок Голокосту.

Робота з документом. Клас отримує текст допиту керівника айнзацгрупи D Отто Олендорфа (Додаток 2 [6]). Вчитель пропонує прочитати документ. За 5-7 хвилин починається обговорення отриманого уривку.

Питання учням.

1. Як ви вважаєте, хто є учасниками цього діалогу?
2. Що вас вразило під час читання цього діалогу?
3. Де відбувався цей діалог?
4. Чи була можливість у євреїв захистити себе у той час?
5. Чи існували законодавчі акти, у яких було написано, що масово вбивати людей – це злочин, за який людина буде нести кримінальну відповідальність? Може опинитись за ґратами? Може отримати вирок – смертну кару?
6. Чи замислювались виконавчі нацистських програм над своєю особистою відповідальністю?

Вчитель. Саме держава стала порушником і на законодавчому рівні принижувала гідність людей. Акцентуємо увагу: стосунки **Держава - Людина. Людина** – безправна і незахищена; **Держава** – свавільна і домінуюча. Таким чином, закономірними стали численні вбивства під час Другої світової війни. Про це свідчать також щоденники та спогади людей, які жили в часи Голокосту, зокрема, це Анна Франк, Прімо Леві, Елі Візель, Давид Рубінович тощо. Чи можливі таке звірство, такі жахіття, такі масштабні масові страти, таке приниження людської гідності сьогодні? Який урок Другої світової війни засвоїло людство?

Висновок. Головний урок Голокосту – необхідність прийняття мір для запобігання подій, подібних Голокосту, створення механізму захисту прав людини. Саме ця трагедія стала причиною появи сучасної концепції прав людини.

Схема-малюнок на дошці.

1948

Людина – безправна та незахищена.

Держава не має обмежень.

Повідомлення учня-правника про етапи створення механізму захисту прав людини:

- створення **Організації Об'єднаних Націй** у 1945 році;
- **Загальна Декларація Прав Людини**, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. як найбільш авторитетне джерело міжнародних норм щодо прав людини. Цей документ мав 30 статей і проголошував перелік прав, які (що надзвичайно важливо) належать кожній людині. Цей перший документ був декларацією, намірами, про які проголошували держави світу, приєднуючись до цього документу. Попереду був великий шлях. Необхідно було розробити і прийняти документи, що будуть обов'язковими для виконання тими державами, які візьмуть на себе цей обов'язок [3].

Робота над схемою-малюнком на дошці (колективно).

1948

Людина – безправна та незахищена.

Людина має права людини («Загальна декларація прав людини»).

Держава не має обмежень.

Держава обмежена наявністю прав людини.

Питання для обговорення схеми на дошці:

1. Чим відрізняється стан стосунків Держава-Людина до і після 1948 року?
2. Що змінилось у 1948 році? Чому саме цей рік є ключовим для розуміння стосунків між державою та людиною?

Словникова робота.

Права людини – це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Вправа «Рівні та різні». Час виконання 7 хвилин. Що потрібно:

1. Підготувати стікери для всіх учнів (бажано різного кольору).
2. Зробити кола (окружності) однакового кольору на кожного учня.
3. Надрукувати витяг із «Загальної декларації прав людини».

Етапи виконання вправи:

1. Роздати всім учням різнокольорові стікери та однакові кола і запропонувати їм намалювати на стікерах новонародженого малюка. Після того як всі учні виконають завдання, попросити показати друг другу, а також класу свою творчість.

- Порівняйте свої малюнки. Чи є ідентично однакові? Ні. Всі малюки – **різні**. Вітаємо вас! Ви народились! Дійсно, всі малюнки, які були зроблені вами, є **різними**. Так само **різні** всі учні, що є присутніми у цьому класі, а також є неповторно різними всі жителі планети Земля.

2. Сучасна концепція розуміння прав людини полягає у тому, що кожна людина, яка народжується, вже має права людини, які перелічені у «Загальній декларації прав людини». Це є рішення більшості гуманної світової спільноти, яка прагне захистити людину від свавілля держави.

- Ці однакові кола, які ви тримаєте в руках, символізують права людини. Підніміть їх вище, покажіть один одному. Порівняйте їх. Що ви можете сказати? Всі кола – **рівні**. Отже підсумуємо: люди – **різні**, права людини – **рівні**.

3. Людина народилась, зростає, отримує освіту, дорослішає, удосконалює свою особистість. Така сама особистість, якою є кожний із нас.

- Напишіть на зворотному боці стікера, на якому намальований малюк, професію, яку ви прагнете мати дорослими (я обираю роль особи без місця проживання та без доходів, щоб посилити контраст. Учні починають проголошувати – адвокат, президент, бізнесмен, актор, вчитель). Отже, всі стали дорослими, зайняли певні щаблі соціальної драбини, досягли успіхів в різних галузях. Підніміть свої права, які ви маєте від народження: чи змінилися вони? У когось стали меншими чи більшими? Ні. Вони так само рівні, як і раніше. Який висновок можна зробити? [12].

Висновок. Люди від народження мають рівні права людини, які зберігаються незмінними до останніх днів.

4. Всім учням роздається текст «Загальної декларації прав людини» (Додаток 3 [8]).

Мозковий штурм. Прочитайте Преамбулу і скажіть навіщо ми робили цю вправу?

Питання для обговорення.

1. Чи потрібен людству такий документ?
2. Чи є прописані права людини потрібними для вас особисто?
3. Чи допоміг вам епіграф уроку поєднати історію Голокосту і права людини?

Повідомлення учня-правника:

- Згодом виникла потреба створити міжнародні нормативні акти, які будуть мати імперативну силу. Так з'являється Конвенція – документ, підписання якого державою робить договір обов'язковим для виконання. **Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод** 1950 р. – перший документ, що мав силу міжнародної угоди і був обов'язковим для виконання тими державами, які його ратифікували. Конвенція діє і зараз. Права і свободи, закріплені в цій Конвенції, можна захистити в Європейському Суді з прав людини. Україна є учасницею цієї Конвенції [3].

Робота над схемою-малюнком. Учні доповнюють схему в зошитах, що ілюструє покоління прав людини (самостійно).

Вчитель показує на слайді:

Назви найважливіших статей Європейської Конвенції про захист прав людини

Конвенція 1950 р.

Стаття 2.	Право на життя.
Стаття 3.	Заборона катування.
Стаття 4.	Заборона рабства і примусової праці.
Стаття 5.	Право на свободу та особисту недоторканність.
Стаття 6.	Право на справедливий суд.
Стаття 7.	Ніякого покарання без закону.
Стаття 8.	Право на повагу до приватного і сімейного життя.
Стаття 9.	Свобода думки, совісті і релігії.
Стаття 10.	Свобода вираження поглядів.
Стаття 11.	Свобода зібрань та об'єднання.
Стаття 12.	Право на шлюб.
Стаття 13.	Право на ефективний засіб юридичного захисту.
Стаття 14.	Заборона дискримінації.

V. Застосування знань, вмінь і навичок учнів.

Рефлексія.

1. Який **висновок** можна зробити, співставляючи долю євреїв в період нацистської окупації та сутність статей Європейської Конвенції про захист прав людини?
2. Знайти слова або словосполучення з преамбули Загальної декларації прав людини, що показують **зв'язок з історичними подіями**.
3. Скласти **сенкани** до поняття «Голокост» (1 варіант) та «Права людини» (2 варіант).

Голокост

Масовий, жахливий

Знищує, заперечує, принижує

Голокост – вбивство людей за расовою ознакою

Геноцид

***

Права людини

Природні, універсальні

Належать, захищають, унеможливають

Геноцид – це порушення прав людини

Гідність

4. Чим важливі для нас спогади героїнь фільму «Повернення до Рівного»?

5. Чи згодні ви із словами Абеля Херцберга: «Знищено було не шість мільйонів євреїв, а один єврей, тільки відбулося це шість мільйонів разів»?

VI. Домашнє завдання. Створити постер, присвячений Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, та поширити його серед друзів, однодумців в соціальних мережах.

Додаток 1.

**Територіально-адміністративний поділ України
в період нацистської окупації (1941-1944 рр.)
щодо регіональних особливостей історії Голокосту на теренах України**

Дата створення адміністративної одиниці	Назва окупованого режиму	Території, що входили до окупованого регіону	Особливості окупаційного режиму в регіоні щодо євреїв	Приблизна кількість замордованого єврейського населення в окупованому регіоні
1 серпня 1941 р.	Дистрикт «Галичина»	Терени значної частини Західної України (історична назва цих земель - Східна Галичина), а саме Львівська, Станіславська (суч. Івано-Франківська), Дрогобицька (сьогодні ці терени входять до складу суч. Львівської обл.) та більша частина Тернопіл. областей. Дистрикт «Галичина» був включений нацистами до складу польського Генерал-Губернаторства (столиця - Краків, керівник - Ганс Франк, столицею дистрикту «Галичина» був Львів, керівник: генерал СС та поліції Фріц Кацман).	На початку спонтанні погроми (липень 1941 р.), що були ініційовані нацистською окупаційною владою, а також масові екзекуції здійснені А йнзацгрупою С. 1941-1943 рр. існування великих гетто (Львів, Станіслав, Тернопіль та ін.) подібних до гетто у Польщі. Депортації до таборів смерті на теренах польського Генерал-Губернаторства (передовсім Белжець, а також Собібор).	За нацистськими звітами (передовсім Ф. Кацмана) та іншими документами) можемо стверджувати, що на цих теренах було замордовано близько 436 тисяч, по іншим оцінкам до півмільйона євреїв.
20 серпня 1941 р.	Райхскомісаріат «Україна»	Волинь (Рівненська та Волинська області), Поділля (Кам.-Под. (сучасна Хмельницька), північні райони Вінницької області), Центральна та Східна частини України (Житомирська, Київська, Полтавська, Кіровоградська, Дніпровська, част. Запорізької та Херсонської обл., Миколаївська область без захід. районів) Столиця р/к	Айнзацгрупа С, її айнзацкоманди та зондеркоманди за допомогою німецьких військових частин (вермахт), а також німецьких поліційних батальйонів та місцевої поліції влаштувала масові розстріли на місцях. Гетто майже не створювались, чи створювались тимчасові з метою концентрації великої кількості людей для масових екзекуцій.	За даними німецьких та радянських документів, звітів айнзацгруп можемо казати про близько 700 тисяч людей (включаючи військову окупаційну зону)

		«Україна» - м. Рівне. Райхскомісар - Ерїх Кох		
19 серпня 1941 р.	Окупаційн зона «Транснїстрія»	За згодою між Гітлером та румунським диктатором Антонеску була створена ок. зона «Транснїстрія» (українські терени між Південним Бугом та Дністром) під управлінням Румунії (союзник-сателліт нацистської Німеччини у Другій світовій війні). В «Транснїстрію» входили: південні райони Вінницької обл., західні райони Миколаївської та Запорізької областей, Одеська область. Столиця - Одеса, губернатор - Алексяну.	Існували гетто, які самі по собі були методом мордування людей. Крім гетто конц. табори: Богданівка та Акмечетка. Також самі депортації до Транснїстрії були смертельними. Іноді румунська влада депортувала євреїв до німецької зони окупації, до р/к «Україна», де абсолютна більшість з них була розстріляна. На початку румунської окупації цих земель, румуни, як і нацисти влаштовували масові розстріли (приклад Одеса, кінець жовтня 1941 р. - 25 тис. людей)	За різними даними від 240 до 280 тисяч загинуло в «Транснїстрії». Це були євреї з цих українських теренів, а також з Буковини та Бесарабії (суч. Молдова), що перебували під прямою владою Румунії.
Серпень 1941 р.	Військова окупаційна зона (т.з. «особлива військова зона»)	п-в Крим, а також терени Сумської, Чернігівської, Харківської, Донецької та Луганської областей. Ці землі знаходилися під управлінням німецької воєнної адміністрації.	Айнзацгрупи С і Д (п-в Крим). Їх айнзацкоманди та зондеркоманди за допомогою німецьких військових частин (вермахт), а також німецьких поліційних батальйонів та місцевої поліції влаштовувала масові розстріли на місцях, подібні до р/к «Україна»	Складно підрахувати, кількість загиблих у військовій зоні, тому що вони поєднуються з тими, що були вбиті на теренах р/к «Україна». Близько 40 тисяч (в тому числі 6 тис. кримчаків) євреїв були замордовані в Криму та приблизно близько 30-35 тисяч на інших теренах Військової окупаційної зони.
Липень 1941 р.	Терени, включені до складу Румунії	З дозволу Гітлера Чернівецька область (Північна Буковина) та Ізмаїльська область (сьогодні ці землі входять до	Гетто та депортації до Транснїстрії'.	20-25 тисяч. Більша частина з них була депортована до «Транснїстрії», частина загинула в гетто Чернівцях. До

		складу сучасної Одеської обл.) були приєднані безпосередньо до Румунії.		війни в Чернівцях мешкало більше 40 тисяч євреїв, т.ч. значній частині вдалося врятуватись.
18 березня 1939 року	Терени, включені до складу Угорщини	Закарпаття з центром в Ужгороді. Віддане нацистами Угорщині (союзник-сателліт Німеччини у Другій світовій війні) в березні 1939 року, після того як нацисти ліквідували незалеж. Чехословач., до якої належало Закарпаття в міжвоєн. період. В роки війни в У. був фашист. режим Горті, з 1944 р. Салаші.	До 1944 року єврейська громада зазнавала утисків та дискримінації, проте вбивств не було. 1944 рік - депортація до Аушвіцу.	95-97 тисяч євреїв, майже вся єврейська громада Закарпаття. До 1944 р. майже всі були живі. Були депортовані влітку 1944 р. (з травня по серпень) в нац. табір смерті Аушвіц, що на теренах Польщі, разом з угорськими євреями та вбиті в газових камерах.

Додаток 2.

Із протоколу допиту групенфюрера СС Олендорфа, начальника айнцагруппи D, на суді Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі 3 січня 1946 року:

«Еймен: У якій області діяла група D?

Олендорф: Група D діяла у Південній Україні...

Еймен: Які були інструкції по відношенню до євреїв та комуністичних діячів?

Олендорф: Їм було доручено ліквідувати євреїв та політичних комісарів у районі операцій оперативних груп на російській території.

Еймен: Коли Ви кажете «ліквідувати», Ви маєте на увазі «вбивати»?

Олендорф: Так. Це означає вбивати.

Еймен: Скажіть, чи знаєте Ви, скільки всього чоловік було знищено та ліквідовано оперативною групою D за період Вашого керівництва?

Олендорф: З червня 1941 по червень 1942 року оперативні команди повідомили, що знищено приблизно 90 тисяч чоловік.

Еймен: Розкажіть Трибуналу детально, як проводилися ці публічні страти?

Олендорф: Місцева оперативна команда намагалася врахувати всіх євреїв та об'явила реєстрацію. Реєстрацію проводили самі євреї... Євреїв після реєстрації збирали в одне визначене місце. Звідти їх пізніше перевозили до місця страти. Як правило, місцем страти був протитанковий яр чи просто яма. Страти здійснювалися по-військовому, за командою.

Еймен: Яким чином їх транспортували до місця страти?

Олендорф: Їх привозили у вантажівках до місця страти, причому стільки, скільки можна було стратити негайно...

Еймен: Після розстрілу, що робили з їх тілами?

Олендорф: Їх хоронили у цій ямі або протитанковому яру.

Еймен: Що ви робили з особистою власністю та одягом страчених?

Олендорф: Цінні речі вилучалися при реєстрації, тобто у той момент, коли людей збирали.

Вони перераховувалися та передавалися через головне управління безпеки Рейху до Міністерства фінансів чи безпосередньо до цього Міністерства. Одяг спочатку роздавали населенню, але пізніше його збирали представники Націонал-соціалістичного благодійного товариства та розподіляли...

Еймен: Скажіть, будь-ласка, всіх жертв: жінок, чоловіків та дітей – страчували однаково?

Олендорф: До весни 1942 року однаково – розстрілювали. Потім послідував наказ від Гімmlера, що у майбутньому жінок та дітей повинні знищувати тільки у душогубках...

Еймен: Опишіть Трибуналу конструкцію душогубок та їхній зовнішній вигляд.

Олендорф: Ззовні не можна було зробити висновок про призначення душогубок. Це були закриті вантажівки. Вони були налаштовані таким чином, що при запуску мотора угарний газ проходив до кузова, і приблизно через 10 – 15 хвилин наставала смерть...

Нікітченко: З яких мотивів знищували людей?

Олендорф: Був наказ про те, що єврейське населення повинно бути повністю знищене.

Нікітченко: У тому числі і діти?

Олендорф: Так...»

Додаток 3.

Загальна декларація прав людини (витяг)

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті (995_010) свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання;

Генеральна Асамблея

проголошує цю

Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в душі братерства.

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4

Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11

1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.

2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14

Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Список використаних джерел і літератури

1. Без Освенціма / Україна молода. - 27 січня 2010.
2. Беркгоф К. Жнива розпачу. – К.: «Критика», 2011.
3. Буров С. Вступ до історії формування сучасних механізмів захисту прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holocaust.kiev.ua>.
4. Венді Лауер. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holocaust.kiev.ua>.
5. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України: Плани-конспекти уроків. 11 клас. – «Харків», 2003.
6. Голокост: трагедія ХХ століття. Закарпатська професійна асоціація жінок-освітян «Перспектива». – Випуск 1. – Ужгород: Видавництво «Гражда», 2007. – С. 47-49.
7. Голокост у м. Рівне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trans-history.org/wp-content/uploads/2016/02/TransHistory2015_Materials_Lecture_Maksym_Hon_Holokost_u_m_Rivne-.pdf.
8. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82&catid=47&Itemid=74&lang=uk.
9. Євреї у Європі до 1945 року. Навчальні матеріали з історії євреїв та антисемітизму в Європі. Дім Анни Франк. Частина 1.
10. Єврейські діти України – жертви Голокосту. – Київ – 2007.
11. Подольський А. Поділ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holocaust.kiev.ua>.
12. Проект «Історія Голокосту і права людини» триває. Уроки Голокосту. [Інформаційно-педагогічний бюлетень]. - К.: Український центр вивчення історії Голокосту, №2 (30), квітень-червень 2012. – С.2-3.
13. Прусін О. Українська поліція і Голокост в генеральному окрузі Київ, 1941-1943: дії та мотивації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holocaust.kiev.ua>.
14. Щупак І. Всесвітня історія. Новітній період (1939-2011 рр.). [Підручник для 11 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / Ігор Щупак. – Запоріжжя: «Прем'єр», 2011.